

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОБОРУ, ОРГАНІЗАЦІЇ ЖИТТЄВОГО ТА ХУДОЖНЬОГО МАТЕРІАЛУ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМАХ НЕВІЛЬНИЦЬКОГО ЦИКЛУ

Набок М.М., к. філол. н., СумДУ

Композиція (лат. *compositio* від *componere* – складати, створювати, поєднувати, компоувати) – зумовлена змістом побудови твору, розміщенням і співвідношенням усіх його складових частин (компонентів), порядком розгортання подій і розстановки персонажів [1, с. 198]. Із такого широкого розуміння композиції О. Дей виводив і вужче її значення, як “основної закономірності внутрішньої будови кожного конкретного зображення твору, зв’язку всіх його складників в художній цілісності (*com-spiv, position* – розміщення, тобто взаємоузгоджене та взаємодіюче розташування об’єднаних у органічну спільність її елементів)” [2, с. 45]. Саме композиція, як основа художнього змісту, виконує синтезуючу функцію як щодо тематично-змістового матеріалу, так і відносно сукупності засобів поетичної виразності.

Свідоме впорядкування компонентів народних дум з ідейною і художньою метою залежить від світогляду творця і виконавця народного епосу, бо саме добір життєвих явищ дійсності, розміщення і поєднання їх у творі відображають погляди творця, свідчать про його ідейно-естетичні переконання. І. Франко наголошував на тому, що джерелом творчих уявлень є попереднє свідоме пізнання світу, реальні життєві враження і переживання. За цього слід пам’ятати, що суб’єктивність відображення дійсності у фольклорі обумовлюється і визначається світоглядом колективного творця. Все це веде до систематизації подій, дій і вчинків героїв, а отже і до побудови сюжету (фр. *sujet* – предмет) – “показу персонажів художнього твору в дії: в праці, в подоланні перешкод на шляху до наміченої мети, в боротьбі, в суперечках, тобто у процесі формування і виявлення свого характеру, почуттів і думок” [3, с. 407].

В основу відбору життєвого матеріалу дум “Сокіл”, “Розмова Дніпра з Дунаєм” [4, с. 28,86] покладено взаємовідношення людини і світу, засноване на таких поняттях, як рідна земля, свобода. Напр., у думі “Сокіл”, записаній від О. Вересая, рідна земля уподібнюється до образів “преудобного дерева оріха”, “гнізда шарлатного”, “чистого поля”, “високої гори”, “родини і кривної дитини”, “православних християн”, а у варіанті М. Костомарова й “козацьких звичаїв”. Відтак, йдеться про асоціативно-образне світосприйняття й мислення, яке “виявляється по лінії взаємозв’язку людини і природи” [5, с. 10]. “Дерево горіх” уподібнюється до міфологічного образу “світового дерева”, в якому виділяється специфічна семантика простору (“верх” і “низ”). Саме на “верху” звели собі гніздо соколи, знесли “яйце жемчужнеє” і “вивели дитя бездольнеє”. Коли в міфологічній творчості “висота” та “глибина”, “верх” та “низ” не являють уже надто протиставлених та гранично протилежних позицій” [6, с. 27], то в думі “Сокіл” “верх” символізує свободу, незалежність буття. Проте наявність символічних образів світоутворення не є виявом міфологічного часу і простору. Це реальний, теперішній час, який увібрав у себе уламки первісного розуміння безкінечності, вічності буття. Тому й простір мислився з позицій сакральності. Він старанно охоронявся, і втрата його – це втрата “свого рідного” простору.

У думі “Розмова Дніпра з Дунаєм” (запис П. Житецького), рідна земля – це образи Дніпра, козацької Січі, Хортиці, що є смыслом національного буття українців. Персоніфіковані образи Сокола, Соколяти і Орла (дума “Сокіл”) – символи вічності буття, нескореності, а образи Дніпра і Дунаю – символи величі, нездоланності, козацької волі, звитяги.

Таким чином, композиційні особливості добору, організації життєвого та художнього матеріалу поглиблюють теоретичну базу осмислення художньої своєрідності народнопоетичного твору, його цілісності і завершеності.

1. Словник літературознавчих термінів / [Упоряд. В.М.Лесин, О.С.Пулинець]. – К. : Рад. школа, 1971. – 286 с.
2. Дей О. Поетика української народної пісні / О. Дей. – К. : Наук. думка, 1978. – 250 с.
3. Словник літературознавчих термінів. – 286 с.
4. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти № № 1–13 і вступ Катерини Грушевської. – Х., 1927. – 166 с.
5. Ткач М.М. Генеологія слова / М.М. Ткач. – К. : АЛЕФА, 2004. – 15 с.
6. Ціпка А.В. Світоглядний симбіоз у психології світових образів в українській міфології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10. 01.07 “Фольклористика” / А.В. Ціпка. – К. : 1997. – 27 с.